

Bibliometric Analysis of Spatial Alienation Concepts: Examining Conceptual Developments, Paradigmatic Transformations, and Emerging Trends in Global Research

Shiva Torabi

Ph.D. Student in Urban Planning, Department of Urban Planning, NA.C., Islamic Azad University, Najafabad, Iran.

Amirhossein Shabani*¹

Assistant professor, Department of Urban Planning, NA.C., Islamic Azad University, Najafabad, Iran

Shirin Toghiani

Assistant professor, Department of Urban Planning, NA.C., Islamic Azad University, Najafabad, Iran

Maryam Farokhi

Assistant professor, Department of Urban Planning, NA.C., Islamic Azad University, Najafabad, Iran

Extended Abstract

Introduction

Processes of social polarization have increasingly reshaped urban public spaces through systemic inequalities, restrictive policies, and uncontrolled development. Mechanisms such as hostile architecture, unequal spatial distribution of amenities, technological dominance, and reductionist planning have profoundly altered the meaning and function of public space, intensifying spatial alienation. The legacy of these tactics is a diminished public sphere, fading symbolic value, and erosion of the collective urban spirit—conditions that perpetuate a self-reinforcing cycle of exclusion and detachment. A genealogical reading of this history reveals how successive intellectual and structural currents have chipped away at social capital and undermined the activist role of public spaces. Ignoring the escalating dynamics of spatial inequality is no longer possible; understanding them is essential for reclaiming inclusive urban commons.

Methodology

To trace and contextualize the genealogy of spatial alienation, this study employs a systematic literature review aligned with the PRISMA protocol and a scientometric analysis using VOSviewer. Three authoritative databases—Scopus, Web of Science, and Google Scholar—were queried for the period 1867 – 2025 with Boolean search strings that paired ‘spatial alienation’ with terms such as ‘urban exclusion,’ ‘public space commodification,’ and ‘right

1. *Corresponding author: Amirhossein shabani, ashabani@iaun.ac.ir

to the city.’ After duplicate removal and abstract screening, full-text eligibility was assessed against peer-review status and thematic relevance. Bibliometric indicators (co-authorship networks, citation counts, and keyword co-occurrences) were then visualized to reveal prevailing research clusters and conceptual lineages. Complementary qualitative coding captured theoretical inflections—from early structuralist explanations through critical and post-modern turns—allowing a layered interpretation of how discourses on power, space, and inequality have evolved.

Result and discussion

The findings demonstrate that spatial alienation emerges as a complex and multidimensional phenomenon deeply embedded in macroeconomic, social, and spatial mechanisms. It reflects entrenched power relations, uneven resource distribution, and exclusionary spatial production processes within urban contexts. The systematic literature review and scientometric analysis reveal that dominant theoretical frameworks—primarily rooted in Western structuralist and critical theories, as developed by Lefebvre, Harvey, Foucault, and Bourdieu—have shaped much of the discourse on spatial alienation. These frameworks effectively expose power dynamics, spatial inequality, and social exclusion yet often marginalize local lived experiences and contextual specificities.

Moreover, the scientometric analysis highlights a concentration of knowledge production within a limited network of institutions and scholars, which narrows the diversity of perspectives and overlooks critical local narratives. This centralization of research limits the inclusion of varied geographic and cultural contexts, especially those from the Global South, where the manifestations of spatial alienation may differ significantly due to unique socio-economic and cultural factors.

The results emphasize expanding analytical approaches by integrating interdisciplinary and cross-cultural perspectives. Incorporating diverse epistemologies and acknowledging local experiences can enhance spatial alienation studies’ theoretical robustness and practical relevance.

From a policy and planning perspective, the study underlines the imperative for equity-focused urban strategies that systematically address spatial alienation’s economic, social, cultural, and physical dimensions. Such methods require revisiting spatial organization, promoting equitable resource redistribution, and fostering social cohesion through participatory and culturally sensitive governance. Effective interventions must simultaneously interrogate urban form, power relations, and dominant discourses to disrupt cycles of alienation and revive the social vitality of public spaces.

In conclusion, confronting spatial alienation demands a comprehensive, multi-level approach capable of intervening at individual, institutional, and structural scales. Beyond physical infrastructure, policies must address social, cultural, and psychological dimensions to facilitate meaningful social interaction, identity formation, and inclusivity in urban environments. Continuous reflexivity and adaptability in urban policy are essential to respond to ongoing economic and spatial transformations, ensuring resilient and just urban futures.

5. Conclusion

Spatial alienation is neither an inevitable by-product of urban growth nor a purely technological

challenge; it is the cumulative outcome of structural inequalities, disciplinary practices, and the commodification of space. Reversing this trajectory demands a **paradigm shift** toward justice-centered, community-led planning that treats public space as a collective right rather than a market commodity. Only through such integrated, multi-scalar interventions can cities break the cycle of alienation, restore the social vitality of public realms, and realize the inclusive promise of the “right to the city.”

Keywords: Urban Space, Spatial Alienation, Isolation, Bibliometric Analysis.

Citation:

Torabi, Sh., Shabani, A., Toghyani, Sh & Farokhi, M . (2025). Bibliometric Analysis and Systematic Review of Spatial Alienation Concepts: Examining Conceptual Developments, Paradigmatic Transformations, and Emerging Trends in Global Research . *Journal of Urban Studies on Space and Place*, 8(33), 47-70. <https://doi.org/10.22034/jspr.2025.2056654.1128>

DOI: <https://doi.org/10.22034/jspr.2025.2056654.1128>

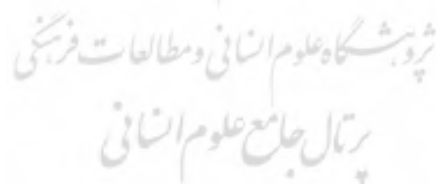
URL: https://jspr.jdisf.ac.ir/article_724070.html?lang=en

Copyrights:

©2023 by the authors. Published by Journal of Urban Studies on Space and Place.

This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International

(CC BY 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)).

تحلیل علم‌سنجی مفاهیم بیگانگی فضایی: بررسی تحولات مفهومی، دگرگونی‌های پارادایمی و روندهای نوین در تحقیقات جهانی^۱

شیوا ترابی

دانشجوی دکترای شهرسازی، گروه شهرسازی، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران.

امیرحسین شبانی*

استادیار، گروه شهرسازی، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران.

شیرین طغیانی

استادیار، گروه شهرسازی، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران.

مریم فرخی

استادیار، گروه شهرسازی، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران.

چکیده

فرایندهای ناشی از قطبی شدن اجتماعی فضاهای عمومی شهری، به‌طور فزاینده تحت تأثیر نابرابری‌های سیستماتیک، سیاست‌های محدودکننده شهری و توسعه‌های کنترل‌نشده از طریق مکانیزم‌های مختلفی، چون معماری خصمانه، فضای شهری نابرابر، سلطه تکنولوژی و تقلیل گرایی، بر چشم‌انداز فضاهای عمومی شهری سایه گسترانیده و احساس بیگانگی فضایی را تعمیق بخشیده است. میراث چنین تاکتیک‌هایی چیزی جز تقلیل عرصه عمومی، نقصان معنا و افت روح اجتماعی در فضاهای شهری نیست، که چرخه بیگانگی را ادامه می‌دهد. در تبارشناسی و فهم چنین وضعیتی، آنچه حائز اهمیت است، اینست که سیر تکوینی و تبارشناختی جریان‌های فکری و ساختاری مولد بیگانگی فضایی که به تدریج به فروپاشی سرمایه‌های اجتماعی و افول کارکردهای کنش‌گرایانه فضاهای عمومی منجر شده‌اند، واکاوی و بازشناسی گفتمانی شوند. بنابراین نمی‌توان به عوامل روزافزون چالش‌برانگیز نابرابر فضایی که به فرآیند پیش‌رونده طرد از فضاهای شهری منجر می‌شود، توجهی نکرد. ازاین‌رو، در این پژوهش، با بهره‌گیری از مرور نظام‌مند مفاهیم و استفاده از چک‌لیست استاندارد پریزما و ابزارهای تحلیل علم‌سنجی، همچون ووس و یوور، به واکاوی ابعاد نظری و روندهای پژوهشی بیگانگی فضایی پرداخته شده است. تحلیل‌ها با جست‌وجو در پایگاه‌های داده معتبر اسکوپس، وب آو ساینس و گوگل اسکولار در بازه زمانی ۱۸۶۷ تا ۲۰۲۵ انجام گرفته است. مرور نظام‌مند مفاهیم، تعاملات پیچیده میان ساختارهای اقتصادی، اجتماعی و فضایی را به‌عنوان سازوکارهای کلیدی در تولید و بازتولید این پدیده شناسایی کرده و نشان می‌دهد که بیگانگی فضایی نتیجه نابرابری‌های ساختاری و تغییرات کلان اقتصادی-اجتماعی است که به شکل‌گیری گسست‌های

۱. این مقاله مستخرج از رساله دکتری شیوا ترابی با عنوان «واکاوی پارادایم تولید فضای شهری با رویکردی بر قرانت‌پذیری فضا در مقابله با بحران بیگانگی (نمونه موردی: میدان عتیق اصفهان)» است که به راهنمایی آقای دکتر امیرحسین شبانی و خانم دکتر شیرین طغیانی و استاد مشاور خانم دکتر مریم فرخی در دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد، دانشکده هنر، معماری و شهرسازی، در گروه شهرسازی در حال انجام می‌باشد.

*نویسنده مسئول: ashabani@iaun.ac.ir

فضایی منجر می‌شود. به موازات آن، تحلیل علم‌سنجی، با شناسایی شبکه‌های هم‌تألفی، جریان‌های فکری مسلط و الگوهای انتشاری دانش در این حوزه نشان می‌دهد که بیگانگی فضایی نه تنها در تقویت نابرابری‌های اجتماعی و فضایی نقش‌آفرین است، بلکه از رهگذر سازوکارهای قدرت و کنترل، به انضباط فضایی، بحران‌های هویتی و افت کیفیت زیست‌پذیری شهری منجر می‌شود.

واژگان کلیدی: فضای شهری، بیگانگی فضایی، انزوا، تحلیل علم‌سنجی.

مقدمه و بیان مسئله

فضای عمومی شهری، افزون بر جایگاه کلیدی‌اش در ساختار فیزیکی و معماری شهر، به واسطه لایه‌های نمادین و ادراکی، همواره در مرکز فرآیندی پویا و پیوسته قرار دارد که عرصه تعارض و مبارزه بر سر معانی، هژمونی و بازتولید ارزش‌هاست (Low & Smith, 2006) و به عنوان نماد نظام اجتماعی و یکی از عناصر شاخص در پیکربندی سیستم شهر عمل می‌کند (Madanipour, 2003; Ramlee et al., 2004; Qi et al., 2015). بنابراین، فضای عمومی شهری با راهبردهای اجتماعی درگیر است و همین عامل آن را بیش از جوانب کالبدی-فیزیکی‌اش، به پدیده‌ای اجتماعی مبدل کرده و علتی اجتماعی دارد (Madanipour, 2019; Su, Zhang, & Chen, 2020; Soares et al., 2023). از این رو، باید فضای شهری را نه از منظر قلمرویی جغرافیایی و هندسی صرف و منفعل، بلکه از وجه ابزاری آن مورد تأمل قرار داد (Lefebvre, 1974).

در دنیای معاصر، تغییر سبک زندگی، فرهنگ شهری و نسیم جهانی شدن، همراه با افزایش نابرابری‌های اجتماعی، فرآیندهای فضایی را تحت تأثیر قرار داده است. این فرآیندها در قالب رویکردهای تکنوکراتیک که به دنبال تولید فضایی قابل مدیریت و به نظر همگن و یکدست هستند (Graham & Marvin, 2001; Sadowski & Pasquale, 2015; Kitchin et al., 2017)، موجب شده که فرآیند تولید فضای شهری، تحت سلطه فزاینده فناوری و منطق سرمایه‌داری، دچار گسست از زمان، مکان و جامعه شود و به ابزاری برای بازتولید از خود بیگانگی، کالاوارگی و تکرار الگوهای سلطه بدل گردد؛ روندی که در بستر فن‌سالاری و رویکردهای تقلیل‌گرایانه شکل گرفته است و استمرار می‌یابد (Brenner, 2019; Madanipour, 2020; Zuboff, 2019) که خود به تداوم نابرابری‌ها و تشدید شکاف‌های اجتماعی و فضایی منجر می‌شود و فهم کنش اجتماعی را از کار انداخته می‌اندازد (Lefebvre, 1974). از این رو، عملکرد فضاهای شهری دستخوش

دگرگونی‌های عمیق شده و دیگر چالش‌های عمومی شهری به مسئله‌ای فراتر از کیفیت و توزیع مناسب فضاهای شهری محدود نمی‌شود. در باب فضاهای شهری نوظهور، این مسئله تحت عنوان حکایت یک شکست و تقلیل مفهوم عرصه عمومی، شکل‌گیری فضاهای انتزاعی و فرسایش هویت اجتماعی و فرهنگی بروز می‌یابد. در واقع، این چالش تأکیدی بر افت عملکرد اجتماعی و فراگیر بودن فضاهای شهری است (Carmona, 2021; Sennett, 2018; Putnam, 2000). مسئله اصلی افت عملکرد فضاهای شهری، حاکی از یک جریان اپیستمه^۱ در امر تولید فضای شهری متأثر از روابط سرمایه، ایدئولوژی، تنازع سیاسی، تکنولوژی و سازش با موانع و فشارهای جهانی است (Hou & Knierbein, 2017; Mayer, 2013) که با تناقضات فضایی نوپدیدی، همچون شکل‌گیری فضاهای انتزاعی، بیگانگی فضایی، زوال معنا و افت روح اجتماعی فضا مواجه شده است (Bourdieu, 2011; Fraser, 2002). از آنجایی که روح اجتماعی و خصلت مدنی، سازنده روح شهروندی و اعتماد است، به نظر می‌رسد که افت عرصه عمومی با افت روح عمومی، که در قلب حس جمعی ما از جامعه مدنی قرار دارد، هم‌راستا شده است (Carmona & Tiesdell, 2007). در این میان، فضاهای شهری به عرصه‌هایی نمایش نابرابری‌های اجتماعی تبدیل شده‌اند؛ بستری که دسترسی به منابع و فرصت‌ها به شکل ناعادلانه‌ای توزیع می‌شود. این نابرابری‌ها در کنار تحولات تکنولوژیک، به گسست روابط اجتماعی و ایجاد شکاف‌های عمیق‌تر در زندگی شهری منجر شده است (Videman, 2001; Green, 2020). پیامد این شرایط، زایش مداوم فضاهایی است که به جای تقویت تعاملات اجتماعی، به تقویت انزوا و کاهش حس تعلق به بسترهای مدنی

۱. Episteme: مفهومی است که از آثار فیلسوف فرانسوی میشل فوکو به‌ویژه در کتاب آرایش دانش (The Order of Things) گرفته شده است. اپیستمه به معنای ساختارهای بنیادین و ناخودآگاه دانشی است که در یک دوره خاص تاریخی یا فرهنگی، شرایط ممکن بودن دانایی و فهمیدن را تعیین می‌کند. این مفهوم به‌نوعی به نظام‌های دانشی اشاره دارد که در هر دوره تاریخی شکل می‌گیرند و بر اساس آن‌ها انسان‌ها واقعیت‌ها و مفاهیم را درک و تفسیر می‌کنند.

شهری می‌انجامد. بنابراین، برخی از فضاهای شهری به کهکشانی لایتناهی از ابره‌هایی که تجلی بیگانگی هستند تبدیل شده، فضایی که بیگانگی در متن روابط زندگی اجتماعی آن غالباً به‌صورت مکانی تجلی پیدا می‌کند (Harvey, 2000; Sadowski, 2020; Van, 2018; Dijk et al., 2018).

درحالی‌که این استدلال از نظر ظرفیت‌سازی برای تغییرات اجتماعی در زندگی شهری خوش‌بینانه نیست، پیکربندی‌های فضایی، فضاهای نوپدید را به‌عنوان فرصتی منحصر به فرد برای تجربه چگونگی غلبه بازنمایی‌های فضا بر (مبارزه در) زندگی روزمره شناسایی می‌کند. جامعه نه‌تنها فضایی فیزیکی برای زندگی روزمره ساکنان است، بلکه فضایی عاطفی است که در آن روابط اجتماعی شکل می‌گیرد و حفظ می‌شود (Madanipour, 2020; Viderman, 2020). روابط اجتماعی روزمره در جامعه به‌عنوان سازوکاری برای ایجاد حمایت عاطفی و تسهیل دسترسی به منابع اجتماعی عمل می‌کند. این فرایند از طریق تقویت سرمایه اجتماعی، نه‌تنها به تحکیم پیوندهای درون‌گروهی و انسجام اجتماعی منجر می‌شود، بلکه مشارکت مدنی و شبکه‌های اعتماد متقابل را نیز تقویت می‌کند (Putnam, 2000; Tonkiss, 2005). در این چهارچوب، ارتباطات اجتماعی به‌مثابه عاملی کلیدی در بازتولید پیوندهای اجتماعی و شکل‌دهی به فضاهای کنش جمعی، نقش مهمی در کاهش احساس انزوا و ارتقای کیفیت زندگی ایفا می‌کند (Forrest & Kearns, 2001; Coleman, 1990).

انزوا و بیگانگی فضایی در سال‌های اخیر به‌عنوان یکی از ابعاد کلیدی در مطالعات شهری و اجتماعی مطرح شده است. این مفهوم که ریشه در مباحث فلسفی و اجتماعی دارد، در حوزه فضاهای شهری به بررسی پیوند میان محیط‌های فیزیکی و اجتماعی، تجربه‌های فردی و جمعی و تأثیرات فضا بر هویت و تعاملات اجتماعی پرداخته است. درحالی‌که پژوهش‌های متعددی به بررسی تأثیرات فضاهای شهری بر بیگانگی اجتماعی و فردی پرداخته‌اند، بخش عمده‌ای از

این مطالعات بر تجربه‌های فردی متمرکز است و کمتر به تحلیل تحول نظری و تاریخی این مفهوم در مطالعات شهری توجه کرده‌اند. این درحالی است که اندیشمندانی همچون کاستلز معتقدند فضای شهری نه‌تنها بازتاب جامعه، بلکه خود بخشی از سازوکارهای اجتماعی آن است و شاخص‌های فضای عمومی به‌طور مستقیم با ارزش‌ها و ساختارهای فرهنگی و اجتماعی جوامع پیوند دارند. بااین‌حال، خلأ نظری قابل توجهی در بررسی چگونگی تحول مفهوم بیگانگی فضایی در چهارچوب‌های نظری مختلف و تفسیر آن در واکنش به تغییرات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی وجود دارد. علاوه بر این، پژوهش‌های اندکی به تحلیل شبکه‌های علمی و روندهای همکاری بین‌المللی در این حوزه پرداخته‌اند. بنابراین، ضرورت پرداختن به این بعد از فضای شهری از آن جهت است که شناختی کامل و عمیق از این عرصه زندگی جمعی زمینه‌ساز ارتقای کیفیت زندگی اجتماعی و کاهش بحران بیگانگی فضایی است؛ چراکه فضای شهری در صورت مناسب آن، بستری است برای وقوع و پرورش حیات مدنی و در وجه نامناسب آن محیطی برای تضعیف زندگی اجتماعی و آغاز بیگانگی. ازاین‌رو، مطالعه حاضر با بهره‌گیری از روش‌های علم‌سنجی و مرور سیستماتیک، به بررسی تحولات نظری و تاریخی مفهوم بیگانگی فضایی و شناسایی متغیرهای کلیدی مرتبط می‌پردازد. همچنین، با تحلیل شبکه‌های پژوهشی، به الگوهای همکاری علمی میان کشورها، نویسندگان و مؤسسات فعال در این حوزه می‌پردازد و جایگاه این مفهوم در گفتمان معاصر مطالعات شهری را تبیین می‌کند.

براین‌اساس، سؤالات اصلی پژوهش به شرح ذیل است:

- مفهوم بیگانگی فضایی چگونه در طول زمان در متون نظری و مطالعات شهری توسعه و تحول یافته و چه تغییراتی در چهارچوب‌های نظری و رویکردهای تحلیلی آن مشاهده می‌شود و چه چهارچوبی برای تحلیل و دسته‌بندی متغیرهای مرتبط می‌توان ارائه داد؟
- چه ارتباطی بین بیگانگی فضایی و مفاهیم مرتبط مانند قدرت، هویت و تضادهای اجتماعی وجود دارد؟

• الگوی همکاری بین‌المللی میان کشورها و پژوهشگران در حوزه مطالعات فضای شهری و بیگانگی فضایی چگونه شکل گرفته و چه روندها و شبکه‌های پژوهشی در این زمینه قابل شناسایی است؟

این سؤالات چهارچوبی است برای هدایت پژوهش علم‌سنجی منابع نظری جهانی در حوزه بیگانگی فضایی در مقاله حاضر. از این رو، لازم است ابتدا به شناسایی و بررسی تحولات تاریخی و نظری در مفهوم بیگانگی فضایی و دیگر مفاهیم مرتبط، با تأکید بر نقاط عطف و تغییرات کلیدی پردازیم و چگونگی ارتباط بین بیگانگی فضایی و مفاهیم مرتبط دیگر از طریق داده‌های تجربی و نظری را بررسی کنیم و چهارچوبی برای تحلیل و دسته‌بندی متغیرهای مرتبط ارائه و پس از آن با استفاده از ابزارهای علم‌سنجی، تجزیه و تحلیل انتشارات علمی، نویسندگان و مؤسسات فعال در این حوزه را انجام دهیم.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

بیگانگی^۱ مفهومی است که در علوم اجتماعی، فلسفه و روان‌شناسی به احساس جدایی یا گسست فرد از خود، دیگران یا محیط اطراف اشاره دارد. در فلسفه مارکسیستی، بیگانگی به معنای احساس از خودبیگانگی فرد در جامعه‌ای است که در آن فرد نمی‌تواند محیط اجتماعی یا اقتصادی خود را کنترل کند (Marx, 1844). در علوم اجتماعی، این مفهوم به فرآیندهایی اشاره دارد که موجب جدایی فرد از اجزای مختلف جامعه یا محیط می‌شود (Simmel, 1908). در زمینه فضای شهری، بیگانگی به احساسی از گسست یا جدایی اشاره دارد که افراد یا جوامع در ارتباط با محیط فیزیکی خود تجربه می‌کنند (Green, 2001; Lees, 2012; Zou & Xiang, 2016). این پدیده زمانی بروز می‌کند که شیوه تولید، عملکرد و مدیریت یک فضا تحت تأثیر فرآیندهای تکنوکراتیک با نیازها، ارزش‌ها، باورها و هویت کاربران آن هم‌خوانی نداشته باشد (Lefebvre, 1991; Harvey, 2001; Graham & Marvin, 2001; Mouratidis, 2021).

1. Alienation

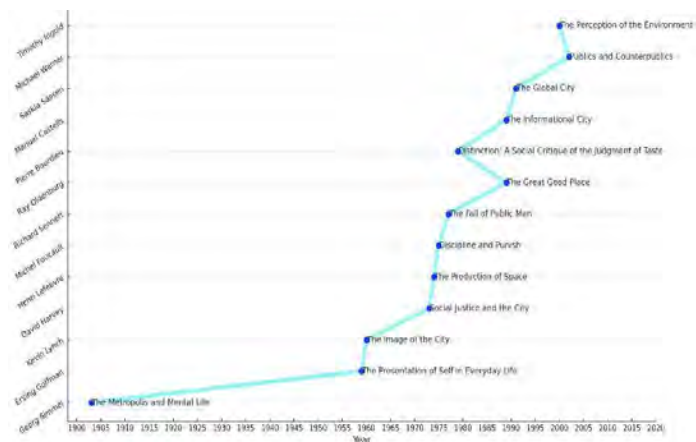
Nelischer & Loukaitou-Sideris, 2022; Green, 2001) و به شکل گمنامی، شکست پیوندهای اجتماعی و طرد از فضا در میان کاربران نمود پیدا می‌کند (Hou & Knierbein, 2017; Purcell, 2014; Soja, 2010) و تداوم چنین وضعیتی به سقوط جامعه منجر می‌شود که اساس ساختار اجتماعی است (Bauman, 2000; Sennett, 2018; Low, 2000). بیگانگی فضایی ارتباط نزدیکی با مفاهیمی، چون فرسایش هویت شهری، نابرابری اجتماعی و انزوای اجتماعی دارد. هنگامی که فضاهای شهری به‌طور فزاینده‌ای قطبی می‌شوند، کاربران فضا احساس بی‌ارتباطی با محیط فیزیکی و نیز بافت اجتماعی را تجربه می‌کنند. این بیگانگی به فرسایش هویت شهری و تشدید نابرابری‌های اجتماعی منجر می‌شود. همچنین، احساس بیگانگی فیزیکی و اجتماعی افراد را به انزوا می‌کشاند که این امر، چرخه‌های حذف و نابرابری در فضاهای شهری را تقویت می‌کند (Haselbacher et al., 2024; Vela-Jimenez & Sianes, 2021; Sassen, 2016).

مفهوم بیگانگی فضایی در طول زمان، تحولاتی اساسی در متون نظری و مطالعات شهری تجربه کرده است. این تحول از ریشه‌های نظری مارکسیستی گرفته شده و از یک تحلیل اقتصادی صرف به یک پدیده پیچیده و چندبعدی گسترش یافته است که در آن، ابعاد اجتماعی، فرهنگی و تغییرات تکنولوژیک نیز در نظر گرفته شده‌اند (Harvey, 2008). بیگانگی فضایی در ابتدا به عنوان شکاف میان افراد و محیط‌های زندگی‌شان به‌ویژه در دنیای سرمایه‌داری تحلیل می‌شد. در این تحلیل، کارل مارکس با مفهوم بیگانگی، به از خودبیگانگی کارگران از محصولات کار خود اشاره داشت که در نهایت به بیگانگی از محیط زندگی‌شان منجر می‌شود. در این رویکرد، بیگانگی فضایی به‌طور ویژه به رابطه کارگران با فضای تولید و سکونتشان مرتبط است (Fainstein, 2000; Marx, 1844). این دیدگاه بعدها در مطالعات شهری، گسترش یافته و به توضیح چگونگی تبدیل شدن فضاهای شهری به ابزارهایی برای تحقق

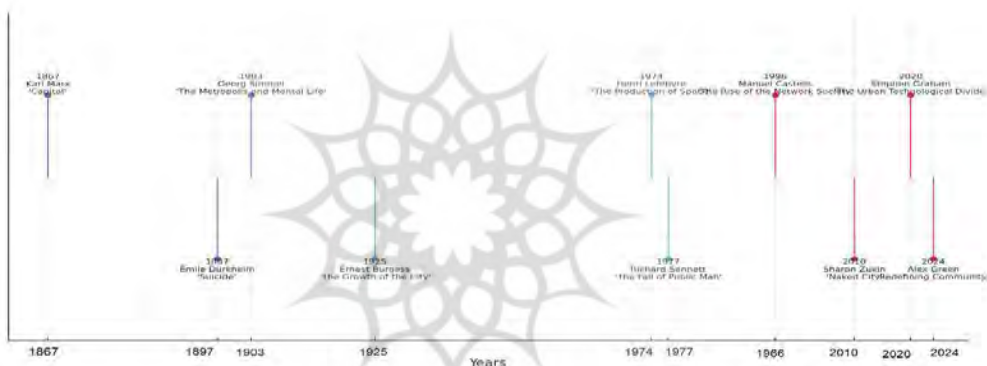
منافع سرمایه‌داری و بیگانگی ساکنان نسبت به خود و محیط زندگی‌شان پرداخته است (Lefebvre, 1974). یکی از نقاط عطف در تکامل مفهوم بیگانگی فضایی، به نظریه هانری لوفور در کتاب تولید فضا بازمی‌گردد، جایی که او به تشریح چگونگی تولید اجتماعی فضا پرداخته و نشان داده است که چگونه فضاهای شهری تحت تأثیر منافع اقتصادی و سرمایه‌داری، به فضاهای بیگانه‌کننده تبدیل می‌شوند که نه تنها افراد را از محیط فیزیکی‌شان، بلکه از هویت اجتماعی و فرهنگی خود نیز بیگانه می‌کنند (Fraser, 2015; Purcell, 2014). لوفور نشان داد که بیگانگی فضایی ناشی از استثنا کردن مردم از فرآیندهایی است که فضاها را شکل می‌دهند، که این امر به احساس بی‌قدرتی و جدایی اجتماعی منجر می‌شود (Lefebvre, 1974). بر اساس این دیدگاه، فضاهای شهری تحت سلطه نهادهای سرمایه‌داری به گونه‌ای طراحی می‌شوند که تنها به نفع گروه‌های خاص و سرمایه‌داران است و ساکنان محلی در این فضاها جایی برای شکل دادن به زندگی اجتماعی و فرهنگی خود ندارند. با گسترش فرآیندهای نئولیبرالی در دهه‌های اخیر، مفهوم بیگانگی فضایی به ابعاد اقتصادی‌تر و اجتماعی‌تر نیز گسترش یافت. در این راستا، دیوید هاروی در تحلیل‌های خود به آثار نابرابری‌های فضایی ناشی از سیاست‌های گسترش سرمایه‌داری اشاره کرده است که شامل فرآیندهایی مانند نوسازی شهری و خصوصی‌سازی فضاهاست. این فرآیندها به جابه‌جایی و طرد گروه‌های مردم از فضاهای شهری و در نتیجه به تشدید احساس بیگانگی و بی‌هویتی در میان ساکنان این فضاها منجر می‌شود (Harvey, 2013; Soja, 2010; Fraser, 2015). در این زمینه، فضاهای شهری به مکانی برای منفعت‌طلبی اقتصادی بدل می‌شوند و دیگر کارکرد اجتماعی خود را از دست می‌دهند که این موضوع بیگانگی ساکنان از محیط‌شان را بیشتر می‌کند. در اواخر قرن بیستم، ادوارد سوچا با بهره‌گیری از نظریات لوفور، مفهوم عدالت فضایی را چهارچوبی انتقادی معرفی کرد. طبق این رویکرد، عدالت اجتماعی به روابط فضایی

در شهرها مرتبط است و نابرابری‌های فضایی، که ناشی از سیاست‌های برنامه‌ریزی شهری و اقتصادی است، به بیگانگی ساکنان از محیط‌هایشان منجر می‌شود. سوچا معتقد بود که افراد باید در فرآیند شکل‌دهی به فضاهای شهری نقش فعال داشته باشند تا بتوانند بیگانگی فضایی را کاهش دهند (Soja, 2010; Fraser, 2015). علاوه بر این، تحولاتی در دنیای دیجیتال و فضای مجازی رخ داد که باعث شده‌اند مفهوم بیگانگی فضایی به ابعاد جدیدی بسط یابد. فضاهای دیجیتال و ارتباطات مجازی موجب انتقال تعاملات اجتماعی از فضاهای فیزیکی به دنیای مجازی شده‌اند که خود نوع جدیدی از بیگانگی را به همراه دارد. در این فضاهای مجازی، افراد بیشتر به تعاملات دیجیتال پرداخته و از پیوندهای اجتماعی در دنیای فیزیکی فاصله می‌گیرند. پژوهش‌ها نشان می‌دهند که این بیگانگی جدید، در قالب انتقال تعاملات اجتماعی به محیط‌های غیرفیزیکی، از نوع جدیدی از بیگانگی فضایی خبر می‌دهد که در آن انسان‌ها از محیط‌های خود و تجربه‌های واقعی زندگی شهری جدا می‌شوند (Sharma, 2014). تصویر شماره (۱) تحول نظریه‌ها و مفاهیم کلیدی مربوط به بیگانگی در فضا و محیط‌های شهری را از اوایل قرن بیستم تا اوایل قرن بیست و یکم به تصویر می‌کشد. در تصویر شماره (۱) و جدول شماره (۱)، نظریه‌پردازان، آثار شاخص و تحلیل‌های کلیدی آورده شده است. این زمان‌بندی یک گفتمان غنی و در حال تحول درباره بیگانگی در فضاهای شهری را منعکس می‌کند و نشان می‌دهد که چگونه نظریه‌پردازان مختلف به درک این پدیده در طول زمان کمک کرده‌اند. تم‌های کلیدی شامل تأثیرات روان‌شناختی شهرسازی، تأثیر سرمایه‌داری و جهانی‌سازی و اهمیت فضاهای عمومی برای جامعه و نقش هویتی آن در زندگی شهری است. این نظریات، پیچیدگی و چندوجهی بودن مسئله بیگانگی شهری را به نمایش می‌گذارد. تصویر شماره (۲) تحول مفهوم بیگانگی فضایی را از اقتصاد سیاسی مارکس تا تحولات فناوری مدرن گرین^۱

1. Green, D

تصویر شماره (۱): بررسی تحولات زمانی نظریه‌ها در حوزه بیگانگی فضایی ماخذ: نگارندگان

تصویر شماره (۲): تحلیل روند تاریخی نظریه‌ها در حوزه بیگانگی فضایی ماخذ: نگارندگان

روش پژوهش

پژوهش حاضر دارای رویکرد قیاسی-استقرایی و ماهیت توصیفی-تحلیلی است، به‌طوری‌که ابتدا با تحلیل کیفی مقالات کلیدی، مفاهیم و شکاف‌های پژوهشی استخراج (استقرایی) و سپس با تحلیل علم‌سنجی داده‌های کمی، روندها و چهارچوب‌های نظری موجود شناسایی شده است (قیاسی). در بخش توصیفی، روندهای تاریخی و ویژگی‌های متون علمی، مانند تعداد استنادها، نویسندگان کلیدی و موضوعات شاخص معرفی می‌شوند. در بخش تحلیلی، برای

دنبال می‌کند. آثار اولیه بر جدایی انسان از فضا در نتیجه نابرابری‌های اقتصادی و تغییرات اجتماعی تأکید دارند، در حالی‌که نظریه‌پردازان مدرن بر تأثیر فناوری و جهانی‌سازی در بازتعریف فضا و روابط انسانی تمرکز می‌کنند. در طول زمان، فضا به عنوان محصول نیروهای اجتماعی و اقتصادی شناخته شده که می‌تواند جدایی انسان‌ها از محیط و جامعه‌شان را تقویت کند. این تحلیل نشان می‌دهد که بیگانگی فضایی نتیجه پیچیده‌ای از فرایندهای تاریخی، فناوری و سیاسی است.

جدول شماره ۱. مفاهیم کلیدی در ادبیات و متون جهانی بیگانگی

Variables	Theoretical studies																	Repetition
	Mars, K 1987	Durkheim, E.1897	Shanley, G.1903	Burgess, E.1925	Lefebvre, H 1974	Harvey, D.1973	Goffman, E 1959	Sennett, R 1977	Castells, M 1996	Zaki, A.S 2010	De la, J. K.	Moser - H 2015	McGarrick, J 2018	Graham - S 2020	Katz - P. 2021	Schneberger, E 2022	Green, D 2024	
اتر و محیطی-اجتماعی بیگانگی		•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	16
جدول شماره ۱. مفاهیم کلیدی در ادبیات و متون جهانی بیگانگی																		
محیط خصمانه			•	•									•				•	3
مقیاس غیر انسانی و معماری ناهمگون													•			•		2
محیط ساخته شده- جبرگرفته			•	•		•										•		3
فقر فضایی (محرومیت زیرساختی و خدماتی)				•		•									•	•		4
سرمایه داری	•					•			•					•				4
نابرابری استفاده			•		•											•	•	4
بی قدرتی سیاسی						•		•								•		3
خصوصی سازی						•				•	•							3
کالایی سازی	•				•	•				•	•			•		•	•	8
جهانی سازی										•				•	•	•	•	5
مصرف گرایی						•						•	•	•				4
تکنیک اجتماعی			•				•	•							•	•	•	6
گست فرهنگی							•							•	•	•	•	5
گست هویتی			•				•	•					•		•	•	•	7
فقدان زیرساخت اجتماعی					•									•				3
فقدان امنیت														•			•	3
فقدان فرصت تعامل			•						•					•	•	•	•	6
کوتاه شدن فضا	•		•			•	•	•							•	•		7
اضطراب محیطی							•							•	•		•	4
بی تفاوتی و فقدان تعلق			•				•	•						•	•	•	•	7
اتر و و تنهایی			•				•	•						•	•	•	•	7

ماخذ: نگارندگان

مجلات شاخص منتشر شده‌اند. سپس با استفاده از نرم افزار ووس و یوور، به تحلیل داده‌ها از طریق تحلیل شبکه‌ای با ترسیم نقشه روابط استنادی، شبکه نویسندگان کلیدی و خوشه‌بندی موضوعات از طریق تحلیل هم‌رخدادی جهت شناسایی موضوعات رایج و نوظهور در حوزه بیگانگی فضایی بررسی شده است. این رویکرد به شناسایی روندهای اصلی و تمرکز بر مقالاتی که بیشترین تأثیر علمی را داشته‌اند، کمک می‌کند.

بحث و یافته‌های پژوهش

۱-۴- برآیند تحلیل محتوایی در چهارچوب مرور نظام‌مند

بر اساس چهارچوب مرور نظام‌مند منابع منتخب،

پژوهش و انطباق کامل با معیارهای گزینش بودند، جهت تحلیل نهایی برگزیده شدند. این فرآیند با رعایت دقت حداکثری به منظور تضمین اعتبار، روایی و جامعیت به انجام رسیده است (نمودار شماره ۱). در روش علم‌سنجی، داده‌ها از پایگاه‌های معتبر وب آو ساینس و اسکوپس با استفاده از عبارت‌های «بیگانگی فضایی» و «بیگانگی شهری» در عنوان و چکیده جمع‌آوری شده است. ابتدا با تمرکز بر مقالات دهه اخیر و با تأکید بر معیارهایی، مانند سال انتشار، تعداد استنادها، شاخص تأثیر مجله و نویسندگان برجسته، از بین ۱۰۷۵ مقاله، ۸۶۵ مقاله انتخاب و تحلیل شده است.

مقالات انتخاب‌شده بالاترین استنادها را دارند و در

در ادامه شاخص‌هایی، مانند تفکیک اجتماعی، گسست فرهنگی، گسست هویتی، فقدان فرصت تعامل، تنهایی و انزوا، عوامل مهم دیگری در ایجاد بیگانگی فضایی در لایه اجتماعی شناخته شده‌اند. این موضوع نیز بیانگر این است که روابط اجتماعی و هویت افراد، به شدت تحت تأثیر محیط فیزیکی و ساختارهای اجتماعی قرار دارد. بررسی و تحلیل نظریات و شناسایی شاخص‌های مؤثر بر بیگانگی فضایی حاکی از آن است که سایه‌های پنهان منابع قدرت و نیروهای بالادست، موجب خلق فضاهایی شده است که با فرهنگ، ارزش‌ها و اهداف جامعه مدنی همگام نیست. از این رو، پیکر شهرهای معاصر، شاهد مغلوب شدن منافع عمومی در برابر منافع خصوصی، شکل‌گیری انضباط فضایی، بهنجارسازی حضور افراد در فضا و متقابلاً از پیش تعیین‌بخشی الگوهای رفتاری در فضا، افت معنا و تحمیل بیگانگی به آن شده است. همچنین روند کلی مطالعات نشان می‌دهد که در سال‌های اخیر، توجه بیشتری به نقش عوامل اجتماعی و روان‌شناختی در ایجاد بیگانگی فضایی شده است. همچنین، به مطالعات در زمینه ارتباط بین بیگانگی فضایی و نابرابری اجتماعی، به‌طور فزاینده‌ای توجه شده است.

۲-۴- یافته‌های مبتنی بر رویکرد علم‌سنجی ۲-۴-۱- تحلیل هم‌رخدادی^۱ دو آیت

هم‌رخدادی در تحلیل‌های علم‌سنجی به معنای هم‌زمان ظاهر شدن دو یا چند کلمه، عبارت یا مفهوم در یک سند است. این هم‌زمانی نشان‌دهنده ساختار موضوعی، ارتباط مفهومی و معنایی بین آن مفاهیم است (Zhang & Yu, 2020). تصویر شماره (۳) یک شبکه هم‌رخدادی از تحلیل‌های کتاب‌سنجی در بین ۸۶۵ مقاله در نرم‌افزار ووس و یوور است که در آن روابط بین اصطلاحات مختلف مرتبط با مفهوم «بیگانگی» به صورت بصری نشان داده شده است. هر گره در این شبکه، نمایانگر کلمات کلیدی و اصطلاحات پرتکرار است. اندازه گره‌ها به تعداد رخدادها و آن

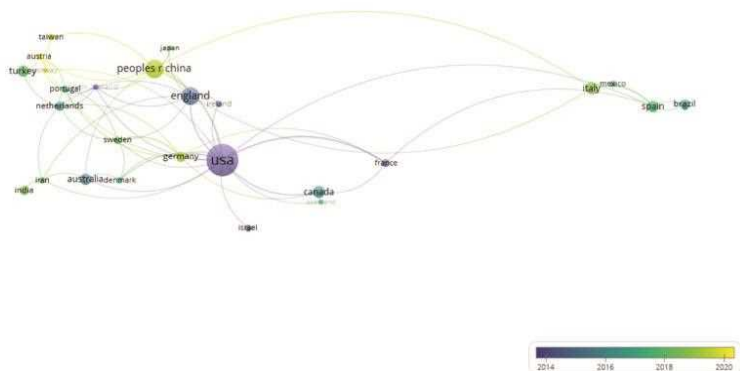
کلمه در داده‌های منبع بستگی دارد. برای مثال، کلمه «بیگانگی^۲» در مرکز و با اندازه بزرگ، نشان‌دهنده اهمیت مرکزی آن در کل شبکه است که با طیف وسیعی از اصطلاحات دیگر مرتبط است که ماهیت چندوجهی بیگانگی و ارتباط آن با جنبه‌های مختلف زندگی شهری را مشخص می‌کند. خطوطی که گره‌ها را به هم متصل می‌کنند، نشان‌دهنده پیوند میان هم‌رخدادی کلمات کلیدی در اسناد مختلف است. به عبارتی، اگر دو کلمه در یک مقاله یا منبع به‌طور مکرر کنار هم استفاده شده باشند، بین آن‌ها یک پیوند برقرار می‌شود. ضخامت پیوندها نیز نشان‌دهنده قدرت هم‌رخدادی است. بر اساس تصویر شماره (۱) و نتایج به‌دست آمده (جدول شماره (۲) اصطلاح بیگانگی با بیشترین تعداد هم‌رخدادی بین دو آیت و معادل ۳۲۰ مرتبه تکرار و ۱۵۰ پیوند و مجموع ۱۲۰۰ قدرت پیوند، بالاترین تأثیرگذاری و حضور در شبکه را دارد که نشان‌دهنده تمرکز قابل توجه اسناد و مطالعات بر موضوع بیگانگی در تحلیل‌های مرتبط با فضای شهری و فضای اجتماعی است. اصطلاحات کلیدی پرتکرار شهر، اجتماع و هویت. به ترتیب با تعداد هم‌رخدادی، ۲۸۰، ۲۵۰ و ۲۲۰، مجموع پیوند ۱۱۰، ۱۲۰ و ۹۵ و مجموع قدرت پیوند ۸۵۰، ۹۰۰ و ۷۵۰. جایگاه بعدی را دارند، این موضوع نشان می‌دهد که سیاست‌گذاری‌های شهری و مسائل اجتماعی و هویتی به شدت با مفهوم بیگانگی فضایی مرتبط هستند و از نظر مفهومی عدالت اجتماعی، انسجام اجتماعی و سرمایه‌داری رابطه معنادار با مسئله بیگانگی فضایی دارند. در تحلیل خوشه‌های اصلی، خوشه‌ای ارتباط مفهوم بیگانگی با مفاهیم «ایمان‌سازی»، «برنامه‌ریزی شهری» و «پایداری» را نشان می‌دهد. این روابط و پیوند به تأثیر تغییرات ساختاری و تحولات شهری در مسئله بیگانگی فضایی اشاره دارد. فرآیند نوسازی شهری معمولاً باعث جابه‌جایی جمعیت‌های بومی و اقشار کم‌درآمد از مناطق خرد می‌شود. این تغییرات به ایجاد حس بیگانگی فضایی در میان ساکنان بومی

جدول شماره (۲): بررسی تعداد هم‌رخدادی، پیوند و قدرت پیوند بین دو آتم

ID	Cluster	Item	Total Link	Total Link Strength	Occurrences	توضیحات مفهومی
1	3	Alienation	150	1200	320	مرکز شبکه: نمایانگر بیگانگی، مرتبط با مفاهیمی چون هویت، نابرابری، و جامعه.
2	1	Urban	120	900	280	هسته شبکه: مفاهیم مرتبط با شهر و توسعه شهری، از جمله فضا و سیاست‌های شهری.
3	2	Community	110	850	250	نمادی از اجتماع و انسجام اجتماعی، که به عدالت اجتماعی و همبستگی محلی اشاره دارد.
4	1	Identity	95	750	220	مرتبط با هویت اجتماعی و فردی؛ اشاره به نقش هویت در شکل‌دهی فضاهای شهری.
5	4	Crime	85	700	200	نمایانگر جرائم شهری؛ در ارتباط با مفاهیمی چون فقر، عدالت اجتماعی، و انسجام محلی.
6	2	Race	80	680	190	نشان‌دهنده چالش‌های نژادی و عدالت اجتماعی؛ پیوند مستقیم با جامعه و سیاست‌های تبعیضی‌زا.
7	5	Gentrification	75	620	180	فرآیند نوسازی شهری و تغییرات اقتصادی-اجتماعی در محله‌ها؛ تأثیر مستقیم بر بی‌عدالتی فضایی و جابجایی جمعیتی.
9	3	Poverty	60	500	150	نشان‌دهنده فقر و پیامدهای اقتصادی-اجتماعی آن؛ پیوند نزدیک با جرم، انسجام اجتماعی، و جانشینش.
10	4	Social Cohesion	55	450	140	نمایانگر پیوندهای اجتماعی در شهرها؛ ارتباط تنگاتنگ با جامعه، نژاد، و سلامت.
11	5	Urbanization	50	400	130	فرآیند گسترش شهری و پیامدهای آن بر ساختار اجتماعی و فضایی شهر.
12	3	Space	48	380	120	به فضاهای شهری و نقش آن‌ها در سیاست‌گذاری و زندگی روزمره اشاره دارد.
13	1	Gender	45	360	110	نقش جنسیت در تعاملات اجتماعی و شکل‌دهی فضاهای شهری؛ پیوند مستقیم با هویت و بی‌عدالتی اجتماعی.
14	5	Capitalism	40	320	100	تأثیر نظام سرمایه‌داری بر شهرسازی و ساختارهای فضایی؛ مرتبط با نوسازی شهری و بی‌عدالتی اقتصادی.

می‌تواند شکاف‌هایی در انسجام اجتماعی ایجاد کند. افرادی که از بستری‌های عمومی شهری طرد و از جامعه خود بیگانه می‌شوند، معمولاً از روابط اجتماعی مؤثر نیز فاصله می‌گیرند و این امر به کاهش همبستگی اجتماعی می‌انجامد. خوشه سبز، شامل مفاهیمی مانند «هویت»، «فضا» و «جامعه» این خوشه نیز بر روی تأثیرات بیگانگی بر فضاها و هویت‌های اجتماعی متمرکز است. بیگانگی فضایی با از بین رفتن ارتباط فرد با مکان و کاهش حس تعلق همراه است. این امر ناشی از تحولات کالبدی یا اجتماعی در مکان‌های زندگی افراد است. خوشه زرد شامل ارتباط مفاهیم «سرمایه‌داری»، «کار» و «تصرف» با بیگانگی است، که زمینه‌های اقتصادی و طبقات اجتماعی در حوزه بیگانگی را

منجر می‌شود؛ زیرا محیط‌های آشنا دستخوش تغییرات هویتی و اجتماعی می‌گردند. در حوزه برنامه‌ریزی شهری نیز، سیاست‌های توسعه شهری، اگر بدون در نظر گرفتن تنوع فرهنگی و اجتماعی مناطق صورت گیرند، فضاهایی ایجاد می‌کنند که مردم محلی با آن‌ها احساس بیگانگی کنند. برخلاف تلاش‌های برنامه‌ریزی پایدار برای ارتقای کیفیت زندگی، اگر این برنامه‌ها بدون مشارکت مردم محلی انجام شوند، ممکن است به حذف یا انزوای گروه‌هایی خاص منجر شود و حس بیگانگی را تقویت کند. خوشه قرمز، ارتباط مفاهیم کلیدی «جرم»، «فقر»، «انسجام اجتماعی» با بیگانگی را نشان می‌دهد. این خوشه نمایانگر تأثیرات بیگانگی بر جامعه و انسجام اجتماعی است. در واقع بیگانگی

تصویر شماره (۵): شبکه مطالعات و اسناد منتشرشده کشورها در حوزه بیگانگی فضایی

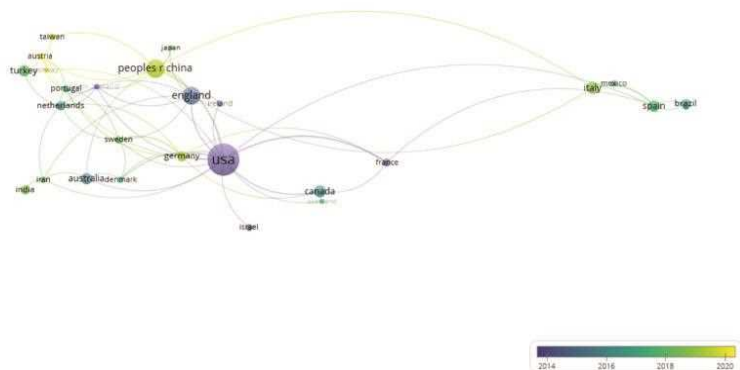
حوزه‌های بیگانگی اجتماعی، نابرابری و توسعه شهری، به دلیل تأثیرگذاری گسترده رتبه اول را به خود اختصاص داده است. تمرکز بر موضوعات مرتبط مانند عدالت اجتماعی، نژادپرستی، بیگانگی در جوامع چندفرهنگی نشان از اهمیت این مفاهیم در بافت اجتماعی آمریکا دارد. نابرابری‌های طبقاتی و تنوع فرهنگی در این کشور زمینه‌ساز شکل‌گیری گفتمان‌های بیگانگی در سطحی عمیق‌تر شده است. کشور چین به دلیل تمرکز مطالعات و اسناد بر بیگانگی ناشی از دگرگونی‌های اقتصادی و فرهنگی در رتبه بعدی قرار می‌گیرد. چین به دلیل رشد سریع اقتصادی و فرآیند گسترده شهرنشینی، با مسائلی نظیر مهاجرت داخلی (از روستا به شهر)، بیگانگی فرهنگی، و تغییرات اجتماعی روبه‌روست. پیامدهای مدرنیزاسیون و شکاف میان ارزش‌های سنتی و مدرن در جامعه چینی از مهم‌ترین موضوعات مطالعات بیگانگی در این کشور است.

انگلستان نیز پیشرو در مطالعات بیگانگی ناشی از نولیبرالیسم و با رتبه سوم است. انگلستان نقش کلیدی در تحلیل تأثیرات سیاست‌های نولیبرالیستی، بحران‌های هویتی و بازتولید نابرابری‌های اجتماعی در حوزه مطالعات بیگانگی ایفا می‌کند. پژوهش‌های این کشور به‌طور خاص بر نقش بیگانگی در بافت‌های

میان مفاهیم سیاست و شهرنشینی همراه با تغییرات رنگی در نمودار، بیانگر روند تکاملی در اولویت‌های علمی و تغییرات پژوهشی است. این روند نشان‌دهنده توجه فزاینده پژوهشگران به تعاملات پیچیده بین سیاست‌های شهری و تجربه زیسته افراد در فضاهای شهری است. به‌ویژه در زمینه‌هایی که با بازسازی محیطی، عدالت اجتماعی، هویت و تأثیرات روانی و اجتماعی مرتبط هستند. همچنین، افزایش ارتباطات میان مفاهیم بازآفرینی شهری، پایداری و سیاست در بازه زمانی ۲۰۱۸-۲۰۲۰، نشان‌دهنده توجه پژوهشگران به تأثیر سیاست‌گذاری‌های شهری و پایداری محیطی بر فرآیندهای بیگانگی است. این تغییرات نشان می‌دهد که تأثیرات کالبدی، زیست‌محیطی، اجتماعی و اقتصادی بر سیاست‌های شهری به‌ویژه در رابطه با بیگانگی و طرد شهری به یک محور پژوهشی مهم تبدیل شده است.

۴-۲-۴- تحلیل شبکه مطالعات و اسناد منتشرشده کشورها در حوزه بیگانگی فضایی در نمای تجسم شبکه

بر اساس تصویر شماره (۵) و جدول شماره (۳) مرکز اصلی تعاملات علمی و پژوهشی در حوزه بیگانگی ایالات متحده است که با شبکه گسترده‌ای از همکاری‌های علمی و بیشترین حجم مطالعات در

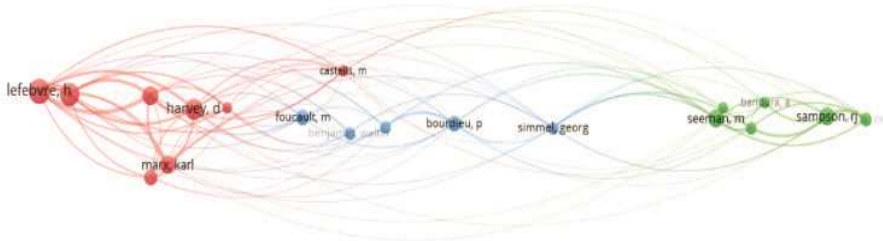
تصویر شماره (۵): شبکه مطالعات و اسناد منتشر شده کشورها در حوزه بیگانگی فضایی

جدول شماره (۳): رتبه‌بندی کشورها در مطالعات بیگانگی بر اساس اهمیت و تأثیرگذاری

رتبه	کشور	دلیل الیت
۱	ایالات متحده	پیشرو در مطالعات نابرابری، عدالت اجتماعی، و از خود بیگانگی در جوامع چندفرهنگی
۲	چین	تأثیرات مدرنیزاسیون، شهرنشینی، و تغییرات فرهنگی
۳	انگلستان	مطالعات تولید الیسم و بازتولید نابرابری
۴	آلمان و فرانسه	تمرکز بر بحران‌های هویتی و سیاست‌های اجتماعی
۵	هند	تأثیر مهاجرت داخلی، مدرنیزاسیون، و نابرابری اجتماعی
۶	ایران	نابرابری طبقاتی، تغییرات هویتی، فضای حکمرانی، جهانی‌سازی
۷	ترکیه	حاشیه‌نشینی، مهاجرت، و تغییرات هویتی
۸	کشورهای اروپایی کوچک	وفاء اجتماعی و عدالت فضایی

کشور در چهارچوب نابرابری اجتماعی و شهری است و ایران به دلیل تمرکز مطالعات بر تغییرات هویتی و طبقاتی دارای رتبه بعدی است. در ایران، بیگانگی بیشتر در بافت نابرابری طبقاتی، تغییرات هویتی در کلان‌شهرها، فضای حکمرانی (قدرت، کنترل و منابع سرمایه) و پیامدهای جهانی‌سازی مطالعه می‌شود، شرایط اقتصادی-اجتماعی و تأثیرات مدرنیزاسیون بر هویت اجتماعی از موضوعات کلیدی در مطالعات هستند و کشور ترکیه در آخرین رتبه قرار دارد. کشور ترکیه به دلیل مواجهه با تأثیرات جهانی‌سازی و تغییرات هویتی و موقعیت جغرافیایی (نقش میانجی بین اروپا و آسیا)، موضوعات بیگانگی را در این کشور را پیچیده‌تر کرده است و مطالعات در این کشور به صورت پراکنده و

شهری، سیاست‌های اجتماعی و عدالت فضایی متمرکز است. رتبه چهارم به صورت هم‌زمان به کشورهای آلمان و فرانسه، به دلیل تمرکز مطالعات بر بحران‌های هویتی و اجتماعی، اختصاص دارد. این کشورها از بیگانگی به عنوان مفهومی کلیدی برای بررسی تأثیرات بحران‌های مهاجرتی و نابرابری اقتصادی بهره می‌گیرند. سیاست‌های اجتماعی و نقش عدالت در جامعه اروپایی یکی از حوزه‌های مهم در این مطالعات است. هند نیز به دلیل جایگاه خاص در میان کشورهای در حال توسعه، دارای رتبه پنجم است؛ زیرا تأثیرات گسترش شهرنشینی و مدرنیزاسیون بر ساختار اجتماعی این کشور، زمینه‌ای غنی برای پژوهش در حوزه بیگانگی فراهم کرده است. تمرکز مطالعات این

تصویر شماره (۷): شبکه هم‌استنادی منابع

خوشه بنفش به بررسی پایداری، گردشگری و تأثیرات آن بر بیگانگی اجتماعی می‌پردازد. منابعی مانند Sustainability-Basel تأثیر توسعه پایدار بر کاهش بیگانگی را بررسی می‌کنند، در حالی که Annals of Tourism Research به ارتباط میان گردشگری و ایجاد یا کاهش بیگانگی اجتماعی می‌پردازد. پیوند این خوشه با خوشه سبز، اهمیت عوامل پایدار و محیطی در بهبود بهزیستی روانی و کاهش بیگانگی را برجسته می‌کند. این ارتباطات نشان‌دهنده رویکردی چندوجهی است که از حوزه‌های شهری، اجتماعی، روان‌شناسی و پایداری برای تحلیل و درک بهتر پدیده بیگانگی استفاده می‌کند.

۲-۳-۴ تحلیل شبکه هم‌استنادی منابع

یکی از روش‌های کلیدی در علم‌سنجی و کتاب‌سنجی، برای ارزیابی ارتباط و همبستگی میان منابع علمی به کار می‌رود. این روش بر اساس تعداد دفعاتی که دو یا چند منبع علمی به‌طور هم‌زمان در مقالات دیگر استناد شده‌اند، میزان هم‌پوشانی فکری یا شباهت موضوعی بین آن‌ها را شناسایی می‌کند. در نمودار هم‌استنادی، هر گره نمایانگر یک منبع علمی یا نویسنده است و گره‌های بزرگ‌تر نشان‌دهنده منابع پرارجاع‌تر و محوری‌تر هستند. همچنین، رنگ‌های خوشه‌ها در نمودار، گروه‌های استنادی را که از نظر موضوعی به یکدیگر نزدیک هستند، مشخص می‌کنند. در این راستا، در تصویر شماره (۷)، خوشه قرمز شامل نویسندگانی مانند مارکس^۱، هاروی^۲ و لفبور^۳ است که به نظریات

اجتماعی و اقتصاد سیاسی پرداخته‌اند، در حالی که خوشه آبی نویسندگانی چون فوکو^۴ و بوردیو^۵ را شامل می‌شود که به مباحث قدرت، گفتمان و ساختارهای اجتماعی می‌پردازند. خوشه سبز نیز نویسندگانی چون سمپسون^۶ و سیمن^۷ را در بر می‌گیرد که در حوزه‌های روان‌شناسی اجتماعی و جامعه‌شناسی فعالیت کرده‌اند. پیوندهای میان گره‌ها در نمودار شماره (۷) نشان‌دهنده هم‌استنادی بین نویسندگان است و ضخامت این خطوط بیانگر شدت ارتباط میان آن‌هاست. پیوندهای قوی بین نویسندگانی، چون مارکس، هاروی و لفبور ارتباط تنگاتنگ نظریات آن‌ها را در تحلیل‌های اجتماعی و فضایی نشان می‌دهد. در همین حال، مرکزیت گره‌هایی مانند هاروی و فوکو بیانگر نقش کلیدی آن‌ها در شکل‌دهی به گفتمان‌های علمی این حوزه است. علاوه بر این، ارتباطات بین خوشه‌ها نمایانگر هم‌پوشانی مفهومی میان نظریات مختلف است؛ برای مثال، پیوند بوردیو (از خوشه آبی) با هاروی و فوکو بیانگر تأثیر متقابل نظریات اجتماعی و فلسفی در تحلیل فضا و ساختارهای اجتماعی است. این ساختار شبکه‌ای نشان‌دهنده تنوع و تعامل میان دیدگاه‌های نظری در این حوزه است.

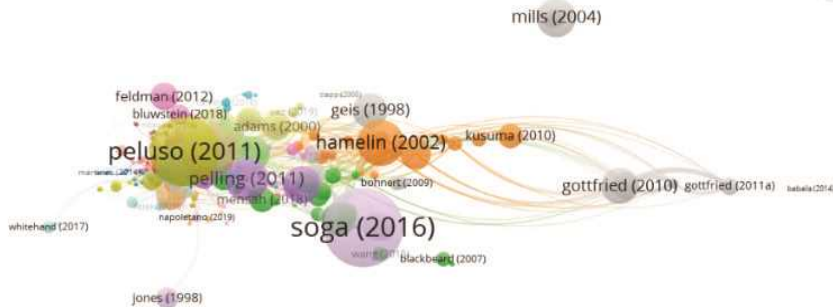
۳-۳-۴ تحلیل شبکه هم‌نویسندگی

تحلیل هم‌نویسندگی یکی از روش‌های مهم در کتاب‌سنجی است که برای مطالعه و بررسی

یکی از روش‌های کلیدی در علم‌سنجی و کتاب‌سنجی، برای ارزیابی ارتباط و همبستگی میان منابع علمی به کار می‌رود. این روش بر اساس تعداد دفعاتی که دو یا چند منبع علمی به‌طور هم‌زمان در مقالات دیگر استناد شده‌اند، میزان هم‌پوشانی فکری یا شباهت موضوعی بین آن‌ها را شناسایی می‌کند. در نمودار هم‌استنادی، هر گره نمایانگر یک منبع علمی یا نویسنده است و گره‌های بزرگ‌تر نشان‌دهنده منابع پرارجاع‌تر و محوری‌تر هستند. همچنین، رنگ‌های خوشه‌ها در نمودار، گروه‌های استنادی را که از نظر موضوعی به یکدیگر نزدیک هستند، مشخص می‌کنند. در این راستا، در تصویر شماره (۷)، خوشه قرمز شامل نویسندگانی مانند مارکس^۱، هاروی^۲ و لفبور^۳ است که به نظریات

4. Michel Foucault
5. Pierre Bourdieu
6. John Sampson
7. William Seeman

1. Karl Marx
2. David Harvey
3. Henri Lefebvre

تصویر شماره (۸): شبکه هم‌نویسندگی

بیگانگی در فضاهای شهری و اجتماعی ارائه داده‌اند. نزدیکی این گره‌ها به یکدیگر نشان‌دهنده پیوند مفهومی و روش‌شناختی میان آن‌هاست، به‌ویژه در زمینه‌هایی مانند تأثیرات اجتماعی بیگانگی و نقش تغییرات فضایی.

سوجا^۱ با حضور در یک موقعیت کلیدی‌تر، نمایانگر نسل جدیدی از پژوهش‌ها در این حوزه است که به بررسی عدالت فضایی و تولید فضا در چهارچوب بیگانگی پرداخته است. پژوهش‌های این نویسنده احتمالاً بر مفاهیم نوآورانه‌تری مانند تأثیر فناوری و تکنولوژی بر بیگانگی اجتماعی و روان‌شناختی تأکید دارد. از سوی دیگر، ادموند هالمن^۲ به‌عنوان یک نویسنده تأثیرگذار پیشین، نقش مهمی در توسعه مفاهیم نظری بیگانگی داشته است و اتصالات گسترده او در شبکه نشان‌دهنده تأثیر طولانی‌مدت آثارش بر پژوهش‌های بعدی است. این نویسنده در مباحث مربوط به مفاهیم کلاسیک بیگانگی، به‌ویژه در زمینه جامعه‌شناسی و روان‌شناسی اجتماعی فعالیت کرده است. در خوشه‌های رنگی این نقشه، تقسیمات موضوعی و محتوایی متمایزی را مشاهده می‌کنید. این خوشه‌ها نشان‌دهنده دسته‌بندی‌های مفهومی یا روش‌شناختی هستند که هر گروه از نویسندگان در آن تخصص دارند. برای مثال، خوشه‌های مرتبط با پلینگ^۳

همکاری‌های علمی بین پژوهشگران، مؤسسات یا حتی کشورها از طریق بررسی مقالات علمی منتشرشده استفاده می‌شود. این تحلیل به درک بهتر شبکه‌های علمی، الگوهای همکاری و تأثیرگذاری نویسندگان در یک حوزه پژوهشی کمک می‌کند (Zhang & Yu, 2020). نتایج تحلیل هم‌نویسندگی نشان می‌دهد که کدام نویسندگان با یکدیگر همکاری کرده‌اند و چه تعداد مقالات مشترک دارند. این به شناسایی شبکه‌های اصلی همکاری در یک حوزه کمک می‌کند. با استفاده از تحلیل هم‌نویسندگی، نویسندگان کلیدی که بیشترین همکاری را با دیگران دارند و مقالات پرتکرار و پرآستاد را منتشر کرده‌اند، شناسایی می‌شوند. این نویسندگان معمولاً رهبران فکری در زمینه علمی خاصی هستند. از طریق تحلیل هم‌نویسندگی می‌توان روندهای همکاری در طول زمان را شناسایی کرد. برای مثال، ممکن است مشاهده شود که در سال‌های اخیر همکاری بین‌المللی در یک حوزه علمی مرتبط با بیگانگی فضایی افزایش یافته است. تصویر شماره (۸) به‌وضوح ساختار پژوهشی حوزه بیگانگی را نشان می‌دهد و نمایانگر خوشه‌هایی از نویسندگان تأثیرگذار است که در حوزه‌های مختلف این موضوع نقش دارند. پلوسو، پلینگ و سوجا عنوان گره‌های مرکزی این شبکه هستند که نشان‌دهنده استناد گسترده به آثار آن‌ها و تأثیرگذاری عمیق در این حوزه است. تحلیل شبکه نمایانگر این است که این نویسندگان مفاهیمی بنیادین را در زمینه

1. Soja, 2016

2. Louis-Edmond Hamelin, 2002

3. Pelling, 2011

پلوسو^۱ به بررسی پایداری اجتماعی و تأثیرات محیطی پرداخته، درحالی که خوشه‌های متصل به گاتفرید^۲ به تأثیر تکنولوژی و جهانی شدن بر بیگانگی در فضاهای شهری و مدرن تمرکز دارند. میلز^۳ و وایت‌هد^۴ به دلیل موقعیت‌های حاشیه‌ای خود در نقشه، احتمالاً دیدگاه‌های خاص یا حوزه‌های پژوهشی تخصصی‌تری را در این زمینه ارائه کرده‌اند که ارتباط کمتری با سایر پژوهش‌های رایج دارد. در مجموع، شبکه هم‌استنادی ارائه‌شده تصویری از پویایی‌های پژوهشی در حوزه بیگانگی را نشان می‌دهد، از مفاهیم کلاسیک و پایه‌ای گرفته تا موضوعات نوظهور و چندرشته‌ای. حضور نویسندگان برجسته‌ای مانند پلوسو و سوجا نشان‌دهنده اهمیت پژوهش‌هایی است که از تعامل میان علوم فضایی، اجتماعی، سیاسی و تکنولوژیک نشئت گرفته‌اند. درک این شبکه به شناسایی حوزه‌های شکاف علمی در این زمینه کمک می‌کند.

ترکیب و تلفیق نتایج علم‌سنجی

نتایج تحلیل‌های به‌دست‌آمده از انگاشت‌های مفهومی، تحلیل‌های هم‌رخدادی، هم‌زمانی، هم‌استنادی و هم‌نویسندگی با استفاده از نرم‌افزار ووس و یوور، تبیینی جامع و چندلایه از مفهوم «بیگانگی فضایی» در ادبیات مطالعات شهری و اجتماعی ارائه می‌دهند. این تحلیل‌ها به‌وضوح نشان می‌دهند که بیگانگی فضایی یک پدیده پیچیده، میان‌رشته‌ای و درهم‌تنیده است که در پیوندی دیالکتیکی با فرآیندهای ساختاری اقتصادی، اجتماعی و کالبدی تولید و بازتولید می‌شود. این پدیده ماهیتی نظام‌مند دارد که در بستر مناسبات قدرت، گفتمان‌های هژمونیک و نابرابری‌های تاریخی، به خلق فضاهایی می‌انجامد که در مقابل کاربران خود، به‌طور تبعیض‌آمیز عمل می‌کنند. بنابراین، این پدیده نه تنها بر ساختارهای اجتماعی، بلکه بر نحوه تعاملات فضایی و مکان‌های عمومی تأثیرگذار است.

در تحلیل هم‌رخدادی واژه «بیگانگی» در مرکز شبکه

واژگانی قرار گرفت و بیشترین پیوند را با مفاهیمی، چون «شهر»، «جامعه» و «هویت» نشان داد. این مسئله دلالت بر جایگاه محوری بیگانگی فضایی در بازنمایی بحران‌های هویتی، شکاف‌های اجتماعی و تنش‌های ناشی از تحولات کالبدی و سیاست‌گذاری‌های نوسازی شهری دارد. به‌علاوه، نتایج تحلیل خوشه‌ای چهار حوزه دلالتی اصلی را مشخص کرد که شامل پیوند بیگانگی با دگرگونی‌های کالبدی-فضایی، نابرابری‌های اجتماعی، بحران‌های هویتی و ساختارهای اقتصاد سیاسی هستند. این تحلیل‌ها در نهایت نشان می‌دهند که بیگانگی فضایی به‌عنوان یک پدیده چندوجهی، با چندین عامل در ارتباط است که هرکدام به‌طور مداوم این فضاها را تحت تأثیر قرار می‌دهند. تحلیل هم‌زمانی مفاهیم نیز نشان داد که در بازه زمانی سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۲۵، گفتمان علمی حول بیگانگی فضایی از مفاهیم کلی‌تری نظیر «شهر» و «سیاست» به‌سوی مضامین پیچیده‌تری همچون «پایداری»، «بازسازی شهری» و «نابرابری اجتماعی» چرخش یافته است. این تحول نه تنها بر چنبدعدی بودن این پدیده تأکید دارد، بلکه ضرورت تحلیل آن را در چهارچوب‌هایی تلفیقی و عدالت‌محور نیز برجسته می‌سازد. در این راستا، توجه به تحولات محیطی و اجتماعی و ارتباط آن با سیاست‌های شهری و بازسازی فضای شهری، اهمیت ویژه‌ای پیدا می‌کند. تحلیل هم‌استنادی به‌ویژه بر وجود سه جریان نظری کلیدی دلالت دارد: نخست، رویکرد اقتصاد سیاسی با محوریت اندیشمندانی، چون مارکس، هاروی و لوفور که به تولید اجتماعی فضا و نقد نابرابری‌های ساختاری می‌پردازند؛ دوم، جریان گفتمانی-انتقادی با حضور اندیشمندانی چون فوکو و بوردیو که بر مفاهیمی نظیر قدرت، گفتمان، میدان و بازتولید سلطه متمرکز است؛ و سوم، رویکرد روان‌شناختی-اجتماعی که از طریق مفاهیم انسجام اجتماعی، احساس تعلق و کنش متقابل فرد-فضا، تجربه زیسته بیگانگی را واکاوی می‌کند. این سه جریان، به‌واسطه هم‌پوشانی مفهومی، به شکل‌گیری منظومه‌ای نظری منتهی می‌شوند که تحلیل بیگانگی فضایی را در سه سطح خرد، میانه و کلان ممکن

1. Peluso, 2011
2. Gottfried, 2010
3. Mills, 2004
4. Whitehead, 2017

می‌سازد. از این رو، می‌توان گفت که تحلیل بیگانگی فضایی نیازمند رویکردی چندجانبه و تطبیقی است که به تناسب نیازهای مختلف اجتماعی، فرهنگی و سیاسی بایستی پاسخ دهد. تحلیل شبکه هم‌نویسندگی نیز بر ماهیت چندرشته‌ای و پویای دانش تولیدشده در این حوزه تأکید دارد. مشارکت پژوهشگران پرنفوذ از حوزه‌های جامعه‌شناسی، روان‌شناسی محیطی، جغرافیای شهری و مطالعات فناوری موجب شده است تا مرزهای معرفتی کلاسیک جابه‌جا شده و امکان تولید دانش در بستری تلفیقی و مشارکتی فراهم شود. این روند هم‌افزایی میان رشته‌ها و دیدگاه‌ها، به غنای تحلیل‌های ارائه‌شده در مورد بیگانگی فضایی می‌افزاید و به ایجاد راهکارهای جدید در زمینه سیاست‌گذاری شهری کمک می‌کند.

در نهایت در پرتو تلفیق نتایج برآمده از تحلیل علم‌سنجی، می‌توان نتیجه گرفت که «بیگانگی فضایی» صرفاً نمود بیرونی یک اختلال روان‌شناختی یا بحران اجتماعی نیست، بلکه فرآیندی پیچیده، ساختاری و فضامند است که در بطن سازوکارهای سلطه، سیاست‌گذاری‌های فضا‌محور، نظم‌های کالبدی و گفتمان‌های هژمونیک ریشه دارد. این پدیده در هم‌تنیدگی با نظام‌های قدرت و سرمایه، نه تنها در ساحت فردی و زیسته، بلکه در لایه‌های کلان‌تر نظم اجتماعی، نابرابری‌های فضایی را بازتولید و مشارکت مدنی را به صورت نظام‌مند تضعیف می‌کند. بیگانگی فضایی نتیجه برهم‌کنش پیچیده و پویای نهادها، ساختارها و ذهنیت‌های اجتماعی است که با تنظیم جریان‌های کالایی، نمادین و هویتی در فضا، نوعی انزوا در شهر را نهادینه می‌کند. افزون بر این، این پدیده در نتیجه پیوندهای دیالکتیکی میان سیاست‌های مکان‌مند (محل‌محور)، الگوهای توزیع نابرابر منابع و فرایندهای طرد کالبدی و نمادین، به شکل‌گیری «فضاهای طردشده» یا «فضاهای بی‌تعلق» می‌انجامد که در آن‌ها امکان کنش‌گری، هویت‌مندی و مشارکت برای گروه‌های خاص به طور سیستماتیک محدود می‌شود. در چنین بستری، فضا نه به عنوان ظرفی

خنثی، بلکه به مثابه برساخته‌ای اجتماعی-سیاسی عمل می‌کند که در آن دسترسی و تملک فضایی برای کاربران را به شدت طبقاتی و تبعیض‌آمیز می‌سازد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

بیگانگی فضایی به عنوان یک پدیده پیچیده و چندبعدی، ریشه در سازوکارهای کلان اقتصادی، اجتماعی و فضایی دارد و بازتابی از دینامیک‌های قدرت، توزیع نابرابر منابع و فرایندهای انحصاری تولید فضا در بافت شهری است. این پدیده نه تنها به افزایش شکاف‌های اجتماعی و فضایی می‌انجامد، بلکه تهدیدی جدی برای انسجام اجتماعی و پایداری شهرها محسوب می‌شود. برای مقابله با بحران بیگانگی فضایی و جلوگیری از تشدید این شکاف‌ها، ضروری است که سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های شهری به طور هم‌زمان و متقارن به ابعاد مختلف این پدیده پرداخته و رویکردی جامع، میان‌رشته‌ای و فرابخشی را اتخاذ کنند که در آن ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و کالبدی بیگانگی فضایی به طور سیستماتیک تجزیه و تحلیل شود و اقدامات مؤثری در جهت کاهش آن صورت گیرد. باین حال، تحلیل انتقادی ادبیات مفهومی و نظری موجود نشان می‌دهد که بسیاری از پژوهش‌ها تحت تأثیر رویکردهای کلان‌ساختاری و نظریه‌های مسلط غربی قرار دارند و از پرداختن به روایت‌های زیسته و تجربه‌های محلی غفلت کرده‌اند. این رویکردها، اگرچه در تبیین ساختارهای نابرابری و سلطه مؤثرند، اما در ترجمه مفاهیم به راهبردهای عملیاتی برای سیاست‌گذاری فضایی ناکارآمد بوده‌اند. در این راستا، توجه به ساختارهای پیچیده اقتصادی و اجتماعی که در بروز بیگانگی نقش دارند، نیازمند استراتژی‌های خاصی است که بر کاهش نابرابری‌های اجتماعی و فضایی تأکید دارند. به‌ویژه، ضرورت اتخاذ رویکردهای عدالت‌محور در سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی شهری به منظور بازاندیشی در الگوهای سازمان‌یابی فضایی، بازتوزیع عادلانه منابع و تقویت همبستگی اجتماعی احساس می‌شود. از سوی دیگر، تحلیل هم‌استنادی منابع علمی پیرامون

بیگانگی فضایی نشان می‌دهد، در تحلیل‌های مرتبط با بیگانگی فضایی، مفاهیم و نظریات بسیاری از چهره‌های برجسته نظریه‌پردازان غربی مانند لوفور، هاروی، فوکو و بوردیو غالب است. این رویکردها که در تبیین روابط قدرت، تولید فضا و نابرابری‌های فضایی مؤثر بوده‌اند، بیشتر بر مبنای ساختارهای کلان‌ساختاری و گفتمان‌های انتقادی شکل گرفته‌اند. با این حال، توجه به تنوع دیدگاه‌ها و نظریات محلی، به‌ویژه در زمینه‌های جغرافیایی و فرهنگی مختلف، می‌تواند موجب گسترش دامنه تحلیل‌ها و ارائه فهمی جامع‌تر از پدیده بیگانگی فضایی شود. این تنوع دیدگاه‌ها و تجربه‌های بومی، به‌ویژه از جهان جنوب، می‌تواند به غنای نظریه‌های موجود و تطبیق آن‌ها با واقعیت‌های محلی و فرهنگی کمک کند. در کنار این تحولات، ساختار هم‌نویسندگی پژوهش‌ها در این حوزه نشان می‌دهد که با وجود تنوع ظاهری میان‌رشته‌ای، تولید دانش پیرامون بیگانگی فضایی عمدتاً در حلقه‌ای محدود از مؤسسات و پژوهشگران متمرکز شده است. این تمرکز، جریان‌های انتقادی محلی را تضعیف می‌کند و تنوع جغرافیایی تجربه‌های زیسته از بیگانگی را نادیده می‌گیرد. فضای شهری باید بستری برای تولید و بازتولید روابط اجتماعی باشد و نه عاملی برای تعمیق شکاف‌های طبقاتی و انزوای اجتماعی. از این‌رو، برنامه‌ریزی و طراحی شهری باید از رهیافتی چندبعدی تبعیت کند که در آن ساختارهای کالبدی، مناسبات قدرت و نظم گفتمانی مسلط در فرآیندهای تولید فضا به‌طور هم‌زمان واکاوی شوند. به‌طور کلی، مواجهه مؤثر با پدیده بیگانگی فضایی مستلزم اتخاذ رویکردی تلفیقی، بازاندیشانه و چندسطحی است که قادر به مداخله در سطوح فردی، نهادی و ساختاری باشد. این رویکرد باید ابعاد گفتمانی، کالبدی، هویتی و سیاسی فضا را در یک چهارچوب نظری-عملی یکپارچه لحاظ کرده و بر پایه اصول عدالت فضایی، برنامه‌ریزی و طراحی شهری مشارکتی و حساسیت فرهنگی، به بازاندیشی در الگوهای فضایی مسلط و تکوین راه‌حل‌هایی برای کاهش بیگانگی فضایی و افزایش مشارکت اجتماعی

منجر شود. تنها از خلال چنین رویکردی می‌توان به تدوین راهبردهایی مؤثر و چندسطحی برای کاهش بیگانگی و تحقق شهرهایی زیست‌پذیر، هویت‌مند و عادلانه دست یافت. این راه‌حل‌ها باید به‌صورت مستمر، متناسب با تحولات کلان اقتصادی-اجتماعی و دگرپرسی‌های نظام فضایی شهرها، مورد بازنگری قرار گرفته و بر اساس اصول انعطاف‌پذیری، انطباق‌پذیری و پایداری اجتماعی تنظیم شوند. در نهایت، سیاست‌های مداخله در فضاهای شهری نه تنها باید معطوف به توسعه زیرساخت‌های فیزیکی و کالبدی باشد، بلکه باید به ابعاد اجتماعی، فرهنگی و روان‌شناختی نیز توجه کند تا بتواند به‌طور جامع و پایدار بحران بیگانگی فضایی را مهار کرده و شهرهایی با هویت اجتماعی پایدار، تعاملات معنادار و زیست‌پذیر برای بازپیوند انسان با فضا ایجاد کنند

منابع:

1. Bauman, Z. (2011). *Collateral damage: Social inequalities in a global age*. Polity Press. <https://doi.org/10.3917/mana.152.0235>
2. Bourdieu, P. (2002). The forms of capital. In *Readings in Economic Sociology* (pp. 280–291). https://home.iitk.ac.in/~amman/soc748/bourdieu_forms_of_capital.pdf
3. Bourdieu, P. (2008). *The logic of practice* (R. Nice, Trans.). Stanford University Press. (Original work published 1990). https://monoskop.org/images/8/88/Bourdieu_Pierre_The_Logic_of_Practice_1990.pdf
4. Brenner, N. (2019). *New urban spaces: Urban theory and the scale question*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190627188.001.0001>
5. Carmona, M. (2021). *Public places, urban spaces: The dimensions of urban design* (3rd ed.). Routledge.
6. Carmona, M., & Tiesdell, S. (2007). *Urban*

Building & Community Development (4th ed.). SAGE Publications.

16. Harvey, D. (2000). *Spaces of hope*. University of California Press.

17. Harvey, D. (2008). The right to the city. *New Left Review*, 53, 23–40. <https://doi.org/10.1111/j.0309-1317.2003.00492.x>

18. Harvey, D. (2013). *Rebel cities: From the right to the city to the urban revolution*. Verso.

19. Hou, J., & Knierbein, S. (Eds.). (2017). *City unsilenced: Urban resistance and public space in the age of shrinking democracy*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315647241>

20. Kitchin, R., Coletta, C., Evans, L., Heaphy, L., & Mac Donncha, D. (2017). Smart cities, urban technocrats, epistemic communities, and advocacy coalitions. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 42(1), 20–33.

21. Lees, L. (2012). The urban injustices of New Labour's "new urban renewal": The case of the Aylesbury Estate in London. *Antipode*, 44(4), 1100–1127.

22. Lefebvre, H. (1974). *La production de l'espace*. Anthropos.

23. Low, S. M. (2000). *On the plaza: The politics of public space and culture*. University of Texas Press.

24. Low, S. M., & Smith, N. (Eds.). (2006). *The politics of public space*. Routledge.

25. Madanipour, A. (2019). *Urban public space: The political economy of design and planning*. Routledge.

26. Madanipour, A. (2020). *Urban design,*

design: Theory, process and practice. Routledge.

7. Coleman, J. S. (1990). *Foundations of social theory*. Belknap Press of Harvard University Press.

8. DeVerteuil, G. (2021). Governing the homeless in an age of compassion: Homelessness, space and the new moral geography. *Urban Studies*, 58(3), 541–556.

9. Fainstein, S. S. (2000). New directions in planning theory. *Urban Affairs Review*, 35(4), 451–478.

10. Forrest, R., & Kearns, A. (2001). Social cohesion, social capital and the neighbourhood. *Urban Studies*, 38(12), 2125–2143. <https://doi.org/10.1080/00420980120087081>

11. Fraser, B. (2015). Urban alienation and cultural studies: Henri Lefebvre's recalibrated Marxism. In B. Fraser (Ed.), *Toward an urban cultural studies: Henri Lefebvre and the humanities* (pp. 43–67). Palgrave Macmillan.

12. Fraser, N. (2011). Habermas, the public sphere, and democracy: A critical assessment. In *The Oxford handbook of political theory* (pp. 185–207). Oxford University Press.

13. Graham, S., & Marvin, S. (2001). *Splintering urbanism: Networked infrastructures, technological mobilities and the urban condition* (1st ed.). Routledge.

14. Green, J. N. (2001). Review of *On the plaza: The politics of public space and culture* by Setha M. Low. *Journal of Political Ecology*, 8(1), 77–78. <https://doi.org/10.2458/v8i1.21612>

15. Green, M., & Haines, A. (2015). *Asset*

36. Sadowski, J. (2020). The Internet of Things and the politics of technosocial order. *First Monday*, 25(7). <https://doi.org/10.5210/fm.v25i7.10441>
37. Sadowski, J., & Pasquale, F. (2015). The spectrum of control: A social theory of the smart city. *First Monday*, 20(7).
38. Sassen, S. (2016). *Expulsions: Brutality and complexity in the global economy*. Harvard University Press.
39. Sennett, R. (2018). *Building and dwelling: Ethics for the city*. Farrar, Straus and Giroux.
40. Sharma, S. (2014). *Speeding capsules of alienation? Social (dis)connections amongst drivers, cyclists and pedestrians in Vancouver, BC*. *Geoforum*, 51, 59–66. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2013.10.002>
41. Sharma, S. (2014). *Urbanization and social change: The impact of migration on urban development*. Routledge.
42. Shi, Y., & Shen, J. (2018). Migration and social exclusion in China's urbanisation. *Habitat International*, 79, 39–47.
43. Simmel, G. (1908). The Sociology of Space. In *Essays on Sociology, Philosophy, and Aesthetics* (pp. 43–63). Translated by K. Wolff.
44. Soares, A., Silva, M., & Oliveira, R. (2020). Public space and social strategies: A comparative analysis of urban environments. In J. Smith (Ed.), *New perspectives on urbanism and social interaction* (pp. 45–67). Springer.
45. Soja, E. W. (2010). *Seeking spatial justice*. University of Minnesota Press.
27. Marx, K. (1967). *Capital: A critique of political economy* (Vol. 1). Progress Publishers.
28. Mayer, M. (2013). First world urban activism: Beyond austerity urbanism and creative city politics. *City*, 17(1), 5–19.
29. Mouratidis, K. (2021). Urban planning and quality of life: A review of pathways linking the built environment to subjective well-being. *Cities*, 115, 103229. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2021.103229>
30. Nelischer, C., & Loukaitou-Sideris, A. (2022). Intergenerational public space design and policy: A review of the literature. *Journal of Urban Affairs*, 38(1), 155–174. <https://doi.org/10.1177/08854122221092175>
31. Preciado, P. B. (2020). The losers conspiracy. *Artforum*.
32. Purcell, M. (2014). Possible worlds: Henri Lefebvre and the right to the city. *Journal of Urban Affairs*, 36(1), 141–154.
33. Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.
34. Qi, J., Mazumdar, S., & Vasconcelos, A. C. (2024). Understanding the relationship between urban public space and social cohesion: A systematic review. *International Journal of Community and Wellbeing*, 7, 155–212. <https://doi.org/10.1007/s42413-024-00204-5>
35. Ramlee, M., Omar, D., Mohd Yunus, R., & Samadi, Z. (2015). Revitalization of urban public spaces: An overview. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 201, 360–367. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.08.187>

[org/10.1177/1206331220938644](https://doi.org/10.1177/1206331220938644)

50. Zhang, Y., & Yu, M. (2020). A bibliometric analysis of the research trends on artificial intelligence in education. *Education and Information Technologies*, 25(2), 1371–1395.

51. Zou, F., & Xiang, H. (2016). Spatial disconnection in rapidly urbanizing areas: A case study of megacities. *Journal of Urban Sociology*, 31(4), 341–358. <https://doi.org/10.1007/s12115-016-0084-7>

52. Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power*. PublicAffairs

46. Su, Y., Zhang, X., & Chen, X. (2023). How to alleviate alienation from the perspective of urban community public space—Evidence from urban young residents in China. *Habitat International*, 102836. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2023.102836>

47. Tonkiss, F. (2005). *Space, the city and social theory*. Polity Press.

48. Van Dijck, J., Poell, T., & de Waal, M. (2018). *The platform society: Public values in a connective world*. Oxford University Press.

49. Viderman, T. (2020). Quarantine: Alienated space by expert knowledge. *Space and Culture*, 23(3), 259–264. <https://doi.org/10.1177/1043986220938644>

نحوه ارجاع به این مقاله:

ترابی، شیوا، شبانی، امیرحسین، طغیانی، شیرین و مریم فرخی. (۱۴۰۳). تحلیل علم‌سنجی مفاهیم بیگانگی فضایی: بررسی تحولات مفهومی، دگرگونی‌های پارادایمی و روندهای نوین در تحقیقات جهانی. پژوهش‌های فضا و مکان در شهر، ۸(۳۳)، ۴۷–۷۰.
<https://doi.org/10.22034/jspr.2025.2056654.1128>

DOI: <https://doi.org/10.22034/jspr.2025.2056654.1128>

URL: https://jspr.jdisf.ac.ir/article_724070.html?lang=en

Copyrights:

©2023 by the authors. Published by Journal of Urban Studies on Space and Place.

This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی